

СЕКЦІЯ 3 ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ. ІСТОРІЯ ПСИХОЛОГІЇ

ПСИХОДІАГНОСТИЧНА МОДЕЛЬ АТРИБУЦІЇ PSYCHODIAGNOSTIC ATTRIBUTION MODEL

Проблема атрибуції розглядається під кутом зору представленості атрибутування в процесах відображення і взаємовідображення у повсякденному існуванні з метою з'ясування її детермінант, необхідних для визначення її сутнісної природи. Спираючись на ідею, згідно з якою мислить не мислення як таке, а особистість, застосовуючи мислення як засіб для розв'язання відповідної задачі, за аналогією наголошується про залежність процесу атрибуції від інтернальних механізмів, покладених в основу атрибутування. На підставі уявлення про системотвірність суб'єкта атрибуція розглядається у контексті встановлення інтернальних механізмів, кожен з яких по-своєму впливає на здійснення процесу в цілому. При виборі особистісних методик переваги віддавалося тим, в яких відображаються фактори, що вказували не тільки на ті чи інші якості, але і на відповідний їм тип особистісної поведінки (тести Кеттелла, Міні-Мульт, «Велика п'ятірка»). Більш конкретні відомості про атрибуцію присутні в показниках ставлення до себе і до іншого, які свідчать про ступінь відповідності сприйманого власній системі цінностей, а також до тих можливостей, які забезпечує ця відповідність. До переліку детермінант атрибутивної поведінки, що трактується нами як континуум атрибутивних дій різної інтенсивності і ментальної представленості в системі «суб'єкт – об'єкт», крім особистісних та інтелектуальних відомостей додаються відомості, в яких відбиваються особливості ставлення до себе, продиктовані рівнем самооцінки, мірою толерантності до іншого та асертивністю власної поведінки. З огляду на присутність атрибуції при встановленні і розвитку контактів стверджується про вплив на її здійснення суб'єктивної реальності кожного з учасників, висхідної до ознак власної особистості у поєднанні з іншими інтерактивно значущими ознаками.

Ключові слова: особистість, атрибуція, ставлення до себе, самооцінка, толе-

рантність, асертивність, соціальний інтелект.

The problem of attribution is considered from the point of view of the representation of attribution in the processes of reflection and mutual reflection in everyday existence in order to find out its determinants necessary to determine its essential nature. Based on the idea that thinking is not thinking as such, but a person, using thinking as a means to solve the corresponding problem, by analogy, it is noted that the attribution process depends on the internal mechanisms underlying attribution. Based on the idea of the role of the individual, attribution is considered in the context of establishing internal mechanisms, each of which affects the implementation of the process as a whole in its own way. When choosing personal methods, preference was given to those that reflect factors that indicated not only certain qualities, but also the corresponding type of personal behavior (Kettell test, Mini-Mult, «Big Five»). More specific information about attribution is present in the indicators of attitude to oneself and to another, which indicate the degree of compliance of the perceived one with one's own value system, as well as to the opportunities that this correspondence provides. To the list of determinants of attributive behavior, which we interpret as a continuum of attributive actions of different intensity and mental representation in the «subject – object» system, in addition to personal and intellectual information, information is added that reflects the features of the attitude to oneself, dictated by the level of self-esteem, the degree of tolerance to the other and the assertiveness of one's own behavior. Taking into account the presence of attribution in the establishment and development of contacts, it is argued that the subjective reality of each of the participants, which rises to the characteristics of their own personality in combination with other interactively significant features, affects its implementation.

Key words: personality, attribution, self-esteem, tolerance, assertiveness, social intelligence.

УДК 159.922.8:37.035
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.34.3>

Велитченко Л.К.

д.психол.н., професор,
професор кафедри сімейної та спеціальної педагогіки та психології
Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського

Сюй Болунь

аспірант кафедри сімейної та спеціальної педагогіки та психології
Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського

При вивченні будь-якого психічного явища завжди виникає питання про існування його зовнішнього, як правило, поведінкового кореляту, розглядаючи який в різних аспектах відповідно до теоретичної моделі можна судити про ті чи інші його аспекти і про нього як явище в цілому. Якщо виходити з припущення, що явище атрибуції присутнє практично в будь-якому інтерактивному акті, то цілком виправдано судження про вплив особистісних властивостей учасників на процес атрибутування

відповідних ознак один одному, які, природно, накладають відбиток на суб'єктивне трактування особистості і поведінки іншого і ситуації в цілому.

Визначення особливостей атрибуції передбачає використання відповідного інструментарію. Наразі виконання такого завдання можливо тільки по відношенню до досліджуваних у віці 9–14 років і ґрунтується на використанні дитячого опитувальника атрибутивного стилю (Т. О. Гордєєва, О. А. Сичов, Є. М. Осін), спрямованого на

діагностування локусу (внутрішня, зовнішня причина), стабільності (постійна, тимчасова причина) і глобальності (конкретність, універсальність причини) [2].

Як бачимо, тут йдеться про встановлення причини події. Але нас, однак, цікавить явище атрибуції як такої. Розглядаючи питання про атрибуцію як об'єкт психодіагностики, ми в першу чергу повинні з'ясувати її приналежність до деякої групи явищ, вважаючи цю приналежність за значенням не тільки вказівкою на її найбільш загальну ознаку, але і на її зв'язок з окремими особливими ознаками, які є, по суті справи, її видовими відмінностями. Говорячи іншими словами, вихідним моментом у виборі критерію для оцінки атрибуції є її дефініція, що містить вказівку на найближчий рід і видові відмінності.

Сказане означає, що атрибуція як така є по суті справи всього лише абстрактним поняттям, в якому відтворюється одна з багатьох суб'єктних функцій індивіда як особистості, що підпорядкована розв'язанню ним тієї чи іншої задачі, що входить в зміст ситуацій його соціумної активності. Якщо виходити з того, що процес як такий являє собою послідовність дій, відповідних логіці шуканого результату, заданого умовою завдання, то можна, вважаючи процес розв'язання, який, в принципі, піддається алгоритмізації, визначити особливості самого процесу з вказівками на його складові. Якщо вважати, що розв'язання задачі залежить від розуміння її умови (повного, часткового, фрагментарного), то ми повинні обов'язково взяти до відома, що розуміє, в принципі, не мислення, а індивід (особистість), який повинен розв'язати задачу, ґрунтуючись на ясному «баченні» причинно-наслідкових зв'язків [7, с. 284].

Вбачаючи в атрибуції ознаку процесуальності, що вказує на початок якихось перетворень, ініційовано певною діяльною особою, спрямованих на отримання шуканого результату, ми з повною на те підставою повинні звернути увагу на психологічні відзнаки його особистості, оскільки саме вони визначають смислові особливості приписуваних об'єкту характеристик. В даному випадку нам потрібно з усього різноманіття особистісних психодіагностичних методик вибрати саме ті, які розкривають функціональні особливості діяча в контексті маніпуляцій з об'єктом в залежності від того, в яку систему відношень включений даний об'єкт. Найбільше підходить для цієї мети тест Кеттелла, Міні-Мульт і тест Великої П'ятірки.

У світлі тесту Кеттелла особистість постає у вигляді деякої сукупності таких

особистісних властивостей, як: а) комунікативні (товариськість, сміливість, домінантність, підозрілість, дипломатичність, самостійність); б) інтелектуальні (інтелектуальність, мрійливість, дипломатичність, сприйнятливність до нового); в) емоційні (емоційна стійкість, безпечність, сміливість у соціальних контактах, емоційна чутливість, тривожність, напруженість); г) регуляторні (самодисципліна, моральна нормативність) [5].

Вже навіть побіжного погляду на перший ряд в перерахуванні особистісних властивостей досить, щоб помітити, що яскраво виражені товариськість, домінантність, підозрілість тощо, будучи провідними в психічному складі тієї чи іншої особистості, вже з самого початку накладають відповідний відбиток на сприйняття іншого, визначаючи відповідне нюансування комунікації і поведінки в ситуації в цілому.

Міркуючи в цьому ключі, ми приходимо до висновку про залежність комунікативного атрибутування, як постійно присутнього явища в будь-якому акті соціальної перцепції, від вихідних умов діяльного суб'єкта комунікації.

Подібне ми можемо стверджувати і відносно будь-якої іншої активності індивіда, спрямованої на відповідний об'єкт, вважаючи, що перцептивна активність не може не супроводжуватися, якщо не ґрунтуватися, на зустрічній перцептивній активності як породжувальній функції свідомості. Оскільки основою зустрічної активності є суб'єктивний особистісний досвід індивіда, остільки його постійне проектування на те, що відбувається як в цілому, так і в його окремих деталях, є ні що інше, як приписування індивідуальних значень відповідно до системи особистісних смислів, що є осередком, квінтесенцією особистісного досвіду.

Сказаного цілком достатньо для формулювання судження про те, що виявляючи властивості особистості в плані представленості найбільш яскраво виражених ознак, присутніх в суб'єкт-суб'єктних і суб'єкт-об'єктних відносинах, ми виявляємо і особливості індивідуального (особистісного) прочитання ситуації на основі розуміння співвідношення її складових, яке, по суті справи, є інтерпретацією того, що сприймається, частиною якої і є процес приписування значень, тобто атрибутування.

Наші міркування про процес атрибуції як постійно присутнє явище в психічному відображенні, яке не може не мати відповідної суб'єктного (особистісного) забарвлення, набувають дещо інші риси, якщо ми

звернемося до даних про особу, одержуваних за допомогою тесту Міні-Мульт.

За допомогою опитувальника Міні-Мульт (скорочений варіант ММРІ) отримуємо відомості про базисні шкали особистості, які вказують на певний тип поведінки, що має відповідні особистісні властивості: 1) іпохондрія (близькість до астеноневротичного типу); 2) депресія (чутливість, тривожність, сором'язливість); 3) істерія (захисні реакції конверсійного типу); 4) психопатія (соціальна дезадаптація); 6) паранойяльність (односторонність, агресивність, злопам'ятність); 7) психастенія (тривожність, боязкість, нерішучість); шизоїдність (поєднання чутливості з емоційною холодністю міжособистісних відносинах); 8) гіпоманія (піднесений настрій незалежно від обставин) [11].

На тлі змісту тестових шкал процес атрибутування набуває вже інше смислове навантаження, на підставі якого можна стверджувати про існування атрибутування, властивого представникам іпохондричного, депресивного, істеричного і т. ін. типів.

Основна ідея п'ятифакторного особистісного опитувальника «Велика п'ятірка» полягає в тому, щоб за допомогою незалежних змінних (нейротизм, екстраверсія, відкритість досвіду, співпраця, сумлінність) відтворити психологічну характеристику особистості, спираючись на зведення про такі первинні фактори, як: 1) *екстраверсія-інтроверсія* (активність-пасивність, домінування-підпорядкованість, товарицькість-замкнутість, пошук вражень-уникнення вражень, залучення уваги-уникнення уваги); 2) *прихильність-відособленість* (теплота-байдужість, співпраця-суперництво, довірливість-підозрілість, розуміння-нерозуміння, повага інших-самоповага); 3) *самоконтроль-імпульсивність* (акуратність-неакуратність, наполегливість-відсутність наполегливості, відповідальність-безвідповідальність, самоконтроль поведінки-імпульсивність, передбачливість-безпечність); 4) *емоційна стійкість-емоційна нестійкість* (тривожність-безтурботність, напруженість-розслабленість, депресивність-емоційна комфортність, самокритика-самодостатність, емоційна лабільність-емоційна стабільність); 5) *експресивність-практичність* (цікавість-консерватизм, допитливість-реалістичність, артистичність-відсутність артистичності, сенситивність-нечутливість, пластичність-ригідність) [8].

Процес атрибутування, якщо його розглядати в руслі первинних факторів «Великої п'ятірки», постає в цьому випадку вже в зовсім іншому світлі, де знову ж таки

індивідуальні (особистісні) властивості, які представлені в індивіда особливо чітко, визначають особливості трактування ситуації (комунікативної, інтерактивної, міжособистісної, діяльній).

Навіть поверхневого погляду на параметральні особливості зазначених методик достатньо для судження про змістовну сторону суб'єкта атрибуції, яка в кожному конкретному випадку вказує не тільки на психологічні особливості атрибутування, але і на причини, що спонукали індивіда до цього. Це означає, що системне використання зазначених методик в якості початка відомостей про процес атрибуції може бути виправдано у тому випадку, якщо в емпіричному дослідженні переслідувати мету з'ясувати, наприклад, психологічні особливості носіїв (авторів) атрибуції безвідносно до самої атрибутивної процесуальності цього явища.

Основний акцент в цьому випадку буде перенесений на з'ясування питання про особистісне під'рунтя атрибутування, спираючись на відомості, отримані за допомогою особистісних методик на різних вибірках, вважаючи ці дані підставою для висновку про особливості процесу атрибуції, властиві для відповідної вибірки.

Міркуючи подібним чином про особистісні психодіагностичні методики, доходимо висновку про можливість їх використання в якості опосередкування при отриманні відомостей про атрибуцію, вважаючи найбільш виражений параметр, отриманий за допомогою тієї чи іншої методики, основним психологічним ресурсом індивідуального атрибутування, що бере участь в побудові загальної картини ситуації.

Це означає, що атрибуція як складне суб'єктне явище повинна бути діагностовано в першу чергу за вихідною системою основою, яка залежно від рівня його розвитку має різну атрибутивну ресурсність, що забезпечує індивіду більш-менш адекватне розуміння обставин життєдіяльності. Саме проникнення в ці обставини є основним функціональним призначенням атрибуції. Отже, діагностуючи особистісні властивості, ми одночасно встановлюємо особливості особистості як суб'єкта атрибуції і, отже, її смислової спрямованість. Сказане дозволяє нам стверджувати, що особистісний тест може служити психодіагностичною методикою, яка не тільки дає відомості про особу, але і свідчить про неї, як суб'єкт атрибуції.

Продовжуючи наші міркування про психодіагностичні особливості атрибуції як процесу, висхідного до особливостей його

носія (особистості), ми не можемо обійти увагою момент опосередкування зв'язку суб'єкта (хто сприймає?) і об'єкта (що сприймається?). Такими опосередкуваннями в системі «Людина – Людина» є ставлення до себе і ставлення до іншого. Вказуючи на ці опосередкування, ми не просто звертаємося до такої функції свідомості, як функція ставлення, за допомогою якої індивід визначає ступінь відповідності сприйманого своїй системі цінностей, а й до тих можливостей, які забезпечує ця функція.

Якщо розглядати атрибуцію в системі «людина-людина», то ми зобов'язані брати до уваги здатність кожного з них проявляти відповідне шанобливе ставлення до іншого, яке, на нашу думку, є в певному сенсі деяким продовженням ставлення до себе. Що стосується ставлення до іншого, то ми повинні відзначити, що кожен з комунікаторів зовсім не зобов'язаний відчувати ніжні почуття до іншого. Однак правила хорошого тону наказують кожному з них проявляти відповідну терпимість по відношенню до іншого.

Але як би там не було в кожен момент інтерактивних або комунікативних взаємовідносин партнери, сприймаючи один одного, не тільки бачать їхні зовнішні риси, а й інтерпретують їх в термінах власної імпліцитної теорії особистості, що, власне, і становить зміст процесу атрибутування.

Зі сказаного випливає, що атрибуція як така є кінцевою точкою інтерпретації в рамках імпліцитної теорії особистості, яка, як правило, здійснюється одномоментно, що, однак, не виключає її здійснення за розгорнутою схемою «Якщо ..., то ...» як рух від причини до наслідку. У руслі зазначених міркувань ми приходимо до висновку про те, що процес атрибуції обов'язково повинен починатися з виділення чогось, що потім перетворюється на предмет інтерпретації. І цим «чимось» є той момент в ситуації, який опинився в ментальному полі зору індивіда, який бере участь в ситуації як безпосередній учасник або просто як глядач (спостерігач). Ментальна картина його участі містить як би дві площини. З одного боку, це об'єктивне співвідношення перцептивно фіксованих деталей ситуації, а з іншого – його суб'єктивне розуміння, яке не вільне від впливу минулого досвіду. Вважаємо, що саме власний минулий досвід диктує правила розуміння ситуації саме за рахунок виходу за межі безпосередньо даного в сферу власної суб'єктивної реальності, «обтяженою» системою особистісних смислів і цінностей.

Якщо до сказаного додати, що виділення цього «чогось» відбувається під

впливом змісту ситуації як деякого функціонального смислового цілого, розуміння якого вимагає певного соціального інтелекту, то цілком виправданим буде використання тесту Гілфорда для отримання відомостей про здатність: 1) передбачати наслідки поведінки; 2) узагальнювати невербальні реакції; 3) розуміти зміну значення подібних вербальних реакцій людини в залежності від контексту викликала їх ситуації; 4) розуміти логіку розвитку ситуацій. Завдяки використанню цих показників ми можемо вже з більшою визначеністю судити про аспективний склад процесу атрибутування, де індивід передбачає, узагальнює, розуміє вербальні і невербальні реакції іншого, спираючись на власний досвід [12].

Поряд з відомостями про особистісні та інтелектуальні особливості індивіда ми повинні також враховувати і особливості його ставлення до себе і до іншого. Вважаємо за можливе припускати, що ставлення до іншого передбачає певну частку толерантності до його особливостей, що може бути діагностовано за допомогою тесту комунікативної толерантності.

Оскільки інтерактивні взаємини припускають певний рівень ставлення до іншого, остільки тест комунікативної толерантності покаже: 1) здатність приймати індивідуальність іншого; 2) еталонність власного «Я»; 3) категоричність при оцінюванні іншого; 4) схильність згладжувати неприємні враження від іншого; 5) схильність перевиховувати іншого; 6) схильність пристосувати іншого під себе; 7) здатність вибачати іншому його помилки; 8) терпимі до дискомфортних станів навколишніх; 9) адаптаційні здібності у взаємодії з людьми [3].

Вміщені в даному тесті вказівки на «здатності», «здібності», «схильності» тощо можна розглядати як засіб отримати додаткові відомості про ті явища, які беруть участь в процесі атрибутування. Цілком резонним буде судження про те, що розуміння, трактування, інтерпретація сприйманого матимуть різне нюансування в залежності від того, як сприймається індивідуальність іншого (позитивно, нейтрально, негативно), чи впливає на сприйняття іншого власне самосприйняття, схильність до дидактичності тощо.

Грунтуючись на сказаному, ми вважаємо за можливе використовувати не тільки показники комунікативної толерантності, але й самоставлення для теоретико-емпіричної характеристики атрибуції, оскільки саме вони у своїй сукупності визначають психологічну атмосферу як безпосередньо в комунікативній ситуації, так і при

перенесенні комунікативного досвіду на інші випадки соціальних взаємодій.

Опитувальник самоствавлення, запропонований В.В. Століним і С.Р. Пантілеевим, дозволяє діагностувати особливості глобального самоствавлення, самоповаги, заснованого на вірі в свої сили, ставлення до власного Я, впевненість у своїй цікавості для інших, очікування позитивного або негативного ставлення до себе з боку оточення [6]. Треба думати, що позитивне самоствавлення не може не позначитися і на ставленні до іншого відповідно до схем $Я > Він$, $Я < Він$, $Я = Він$.

Вважаємо, що показник самоствавлення, будучи доповненим відомостями про рівень самооцінки, може бути корисним для більш точної характеристики атрибутування. Є всі підстави думати, що рівень самооцінки індивіда (завищений, адекватний, занижений) [4] вже певною мірою вказує і на стиль атрибуції (я краще, я такий же, я гірше), що в цілому впливає на оціночне ставлення до іншого.

Вважаючи можливим присутність асертивності – здатність людини не залежати від зовнішніх впливів і оцінок [1] в акті атрибутування, ми, звертаючись до її складових [9; 10], можемо говорити про присутність в ньому відповідних індивідуальних варіантів прийняття себе та інших (афективна складова), орієнтації в ситуації (когнітивно-сміслової складова), досягнення мети без поправок прав іншого (поведінкова складова) та відповідальності за свої вчинки (контрольно-регулятивна складова).

Толерантність по відношенню до іншого не заважає індивіду оцінювати іншого саме так, яким він бачить його без всяких поправок на обставини, що проте ховається за правилами хорошого тону і т. ін. Також і асертивність диктує йому як вести себе, піклуючись в першу чергу про збереження власної Я-концепції, навіть якщо і доведеться проявити певну жорсткість по відношенню до іншого в разі прояву неповажного ставлення до себе.

Як в першому, так і в другому випадку комунікатори, сприймаючи один одного, бачать як би два образи – вихідний і вторинний, в який входять крім об'єктивно даних також і оціночні характеристики.

Сказаного достатньо для формулювання судження про те, що в кожному окремому випадку (толерантність/нетолерантність, асертивність/не асертивність) процес атрибутування повинен мати різні результати, що відрізняються один від одного ступенем позитивності.

Якщо виходити з ідеї особистості як вихідної ресурсної основи поведінки і вклю-

чених в її здійснення різних варіантів комунікації та інтеракцій, то все, що відноситься до них, вже по суті справи є в певному сенсі деяким наслідком того, що закладено в особистості.

Висновки з проведеного дослідження. Розглядаючи особистісні характеристики в такому плані, ми можемо на їх основі побудувати деяку гіпотетичну модель атрибутування, що складається з таких компонентів, як самооцінка, самоствавлення, толерантність, асертивність, соціальний інтелект. Вважаючи процес атрибутування згорнутим (імпліцитним) судженням індивіда про причинно-наслідкові відношення в тій чи іншій ситуації, здійснюваних ним при зверненні до загального і соціального інтелекту, ми наближаємося до відповіді на питання про природу атрибуції як частини загального механізму розв'язання поведінкової задачі.

Вважаємо, що атрибуція не є разовим явищем, яке виникає періодично в залежності від обставин, а присутнє постійно, проявляючись з різною інтенсивністю в залежності від ступеня складності розв'язуваної задачі для індивіда. Але її системотвірним фактором є системність особистості як її безпосереднього «замовника», продиктована не стільки безпосередньою ситуацією його життєдіяльності, скільки особливостями передбачуваного результату, для отримання якого потрібно цілком конкретні перетворення задачної умови. Це означає, що індивід розв'язує задачу саме так, як він сам особисто сформулював її умови. Сказане ще раз вказує на значимість особистісного трактування обставин, на особливості якого впливають фактори, присутні в системі «Людина – Людина».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Асертивність. URL: <http://ru.wikipedia.org> Асертивність
2. Детский опросник оптимистического атрибутивного стиля. URL: <http://psylab.info> Детский_опросник_оптимистического_...
3. Диагностика коммуникативной толерантности (В.В.Бойко). *Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп*. М. : Изд-во Института Психотерапии. 2005. С. 149–153.
4. Методика Будасси. Тест на самооценку личности. URL: <http://hr-portal.ru> tool/metodika-budassi-test...lichnosti
5. Методика многофакторного исследования личности Кэттелла. URL: <http://psylab.info> Методика_многофакторного_исследования...
6. Опросник самоотношения. URL: <http://psylab.info> Опросник_самоотношения
7. Психология. Словарь / под общ. ред. А.В.Петровского, М.Г. Ярошевского. М. : Политиздат, 1990. 494 с.

8. Пятифакторный опросник личности. URL: <http://psylab.info>»Пятифакторный_опросник_личности

9. Санникова О. П. Феноменология личности: Избранные психологические труды. Одесса : СМІЛ, 2003. 256 с.

10. Саннікова О.П., Санніков О.І., Подоляк Н. М. Діагностика асертивності: результати апро-

бації методики «ТОКАС». *Наука і освіта*. № 3. 2013. С. 140–144.

11. Сокращенный многофакторный опросник для исследования личности. URL: <http://psylab.info>»index.php?title=Сокращенный...опросник...

12. Тест «Социальный интеллект» Гилфорда. URL: <http://psylab.info>»Тест_«Социальный_интеллект»_Гилфорда